

ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ШУМАДИЈСКОМ ОКРУГУ КАО ФАКТОР ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА

Гордана Петровић
Универзитет „Дон Незбит“, Факултет за менаџмент, Зајечар
Бобан Дашић
Висока економска школа струковних студија Пећ, Лепосавић
Дејан Дашић
Академија за пословну економију, Чачак

Природно кретање становништва има велики значај за друштвено-економски развој неког простора. У основне биолошке одлике становништва убрајамо наталитет, фертилитет, морталитет и природни прираштај. Подаци о природном кретању становништва на простору Шумадијског округа анализирани су на основу статистичких података Републичког завода за статистику. Циљ рада је да се анализира процес природног кретања поређењем података из различитих година пописа становништва. Промене у природном кретању се огледају у опадању опште стопе наталитета и фертилитета и порасту морталитета. Добијени подаци на најбољи начин показују какав је садашњи и будући демографски потенцијал одређеног простора који се посматра.

Кључне речи: *природно кретање, наталитет, фертилитет, морталитет, природни прираштај, Шумадијски округ*

Увод

Шумадијски округ се налази у средишњем делу Републике Србије. Обухвата површину од 2.387 km². Према попису из 2011. године Округима 174 насељених места у којима живи око 291.000 становника. Управни округ је подручни центар државне управе који обухвата окружне подручне јединице свих органа државне управе које су образоване за његово подручје.¹ Окружне подручне јединице су: Крагујевац са својим општинама (Аеродром, Пивара, Станово, Стари Град и Старагари), Аранђеловац, Баточина, Лапово, Топола, Рача и Кнић. Највећи град на територији Округа је Крагујевац који представља привредни, административни, културни, образовни, здравствени центар централне Србије

¹ Уредба о управним окрузима, Службени гласник Р. Србије бр. 15/2006, чл. 2.

Кретање становништва и промена укупног броја може бити последица природног (природни прираштај) и просторног кретања (миграције). Значајан утицај на кретање становништва имају природни и друштвени фактори. У најзначајније природне чиниоце убрајамо рељеф, климатске карактеристике простора, плодност земљишта, водно богатство и близина водама, богатство вегетацијом, рудна и минерална богатства. Са друге стране, најзначајнији друштвени чиниоци су: животни стандард, могућност становања и запошљавања, услови за школовање, као и услови да се задовоље културне и друге потребе становништва.

Главни показатељи природног кретања становништва су: наталитет, морталитет, природни прираштај и фертилитет. На наталитет или рађање често велики утицај имају биолошки фактори као што су: полна и старосна структура становништва, здравље популације, као и друштвени фактори: ниво образовања, религија, глад, ратови, епидемије. Запажа се да је у државама које су на вишем економском нивоу развоја присутна контрола рађања, тј. врши се планирање породице. У неразвијеним срединама наталитет је најчешће природни или физиолошки. Морталитет се јавља као последица биолошког старења становништва, али велики утицај на његову израженост има степен друштвено-економске развијености простора који се посматра. Разлика између наталитета и морталитета чини природни прираштај становништва на одређеном простору. Природни развој становништва Шумадијског округа, посматран је и анализиран у дужем временском раздобљу, где се може приметити да испољава различите промене.

Број становника и у Шумадијском округу у периоду од 1948–2011. године

Општи циљ одрживог демографског развоја Републике Србије је стационарно становништво, тј. становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће.² Становништво са својим обимом, динамиком и структуром представља извор радне снаге, тј. људског рада. Заједно са природним ресурсима (предмети рада) и основним производним фондовима (средства за рад) чини основне производне чиниоце. Јединством сва три фактора омогућава се процес производње. Производна употреба само једног од њих није могућа без одговарајуће комбинације са другим факторима.³

На простору Шумадијског округа ако се посматра промена броја становника од после Другог светског рата до последњег пописа 2011. године, може се констатовати неповољна тенденција. Промена броја становника се дешава због природног кретања (наталитет и морталитет) и механичког кретања (емиграције и имиграције) становништва.

² Влада Републике Србије: Стратегија подстицања рађања, Београд, 2008, стр. 4.

³ Дашић Б.: Стране директне инвестиције и регионални развој Србије, Висока економска струковних студија Пећ у Лепосавићу, 2011, стр. 193.

Табела 1 – Приказ броја становника на територији Републике Србије, Шумадијског округа и општина у Округу за период 1948–2011. године

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Србија	6.527.583	6.978.119	7.641.962	8.446.726	9.313.686	7.822.795	7.498.001	7.186.862
Шумадијски округ	216.533	227.929	241.047	264.344	301.354	312.160	298.778	293.308
Аранђеловац	32.584	35.388	38.562	42.122	46.803	47.618	48.129	46.225
Баточина	12.003	12.309	12.455	12.459	13.452	13.459	12.220	11.760
Кнић	28.380	26.982	25.599	23.192	20.965	18.724	16.148	14.237
Крагујевац	85.468	93.465	105.711	130.551	164.823	180.084	175.802	179.417
Лапово	7.819	8.255	8.850	9.156	9.631	9.480	8.228	7.837
Рача	18.361	18.969	18.010	16.542	16.262	15.216	12.959	11.503
Топола	31.918	32.561	31.860	30.322	29.418	27.579	25.292	22.329

(Извор: Републички завод за статистику Србије: Књига 20: Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011, Београд)

У посредне факторе привредног раста убрајамо факторе из којих непосредни фактори црпе своју снагу. У ове факторе убрајамо и становништво као живи ресурс.⁴ После Другог светског рата почиње нагли развој индустрије у Србији, као и у општинама на простору Шумадијског округа. Још 1853. године оснивањем Тополиннице у Крагујевцу постављени су темељи развоја индустрије у Србији и Шумадији. После Другог светског рата развој аутомобилске индустрије у Крагујевцу привукао је становништво из околних села и градова, па и шире са простора читаве бивше Југославије. Данас је Крагујевац привредни, културни, здравствени, универзитетски центар Шумадијског округа. Због тога општина Крагујевац бележи пораст броја становника, а стопа раста од 1948. до 2011. године износи 109,9%. Највећа стопа раста броја становника од 26,5% била је у периоду 1971-81. година и 23,5% у периоду 1961-71. година.

Пораст броја становника бележи и општина Аранђеловац. Стопа раста броја становника у периоду 1948-2011. година износи 41,8%. Међутим, општина Аранђеловац од 1981. године бележи благи пад броја становника. У општини Лапово је остао приближно исти број становника, ако се упореди попис из 1948. и 2011. године. Општина је бележила пораст броја становника све до пописа 1981. године (9.631 становника), а затим благи пад у наредним пописним годинама.

⁴ Вулетић С.: Макроекономија. Државни универзитет у Новом Пазару, 2011, стр. 49.

Табела 2 – Процена број становника у општинама у Шумадијском округу за 2014. годину и период 2011–041. година

	2011.	2014.	2041.	
			Средња варијанта	
			Без миграција (нулти миграциони салдо)	Са миграцијама
ШУМАДИЈСКИ ОКРУГ	293.308	289.175	248.574	282.478
Аранђеловац	46.225	45.125	39.677	44.369
Баточина	11.760	11.427	9.579	10.346
Кнић	14.237	13.675	10.240	10.702
Крагујевац	179.417	178.847	157.816	180.877
Лапово	7.837	7.550	5.787	6.369
Рача	11.503	11.045	8.772	9.863
Топола	22.329	21.506	16.703	19.952

(Извор: Републички завод за статистику Србије: <http://devinfo.stat.gov.rs>, 7. 2. 2016)

Остале општине у Шумадијском округу бележе пад броја становника и то од 1948. до 2011. Стопа пада броја становника највећа је у општини Кнић -49,8%, затим следе општине Рача са -37,5% и Топола са -30,0%. Ако се посматра Шумадијски округ као целина, евидентан је пораст броја становника до 90-их година, а затим следи благи пад. Међутим, када се на простору Округа пореде два пописна периода 1948. година и 2011. година бележи се пораст броја становника, а стопа раста износи 35,4%. Према подацима из пописа 1948. године број становника Шумадијског округа у укупном броју становника у Републици Србији учествовао је са 3,3%, а 2011. године са 4%.

Процес депопулације укупног броја становника у општинама на простору Шумадијског округа кренуо је од 1981. године. Тренд је настављен и данас, нарочито у селима од 70-их година прошлог века. После Другог светског рата становништво из сеоских средина се селило у већа градска насеља на простору Округа, због развоја индустрије, која је нудила нова радна места и привлачила све већи број људи.

Републички завод за статистику израдио је Пројекцију броја становника у Србији за период 2014-2041. година. На основу ове пројекције извршено је предвиђање демографске будућности на нивоу општина. Предвиђање демографске будућности рађено је помоћу аналитичког метода (компонентни метод). На основу досадашњих промена броја становника раде се предвиђање или хипотезе које се „односе на будуће промене детерминирајућих компоненти кретања становништва, тј. фертилитета, морталитета и миграција, и то по старости и полу.“⁵ Све општине на простору Шумадијског округа без механичког прилива становника бележиће пад броја становника. Најизраженији пад броја становника 2041. године биће у општини Кнић. Стопа пада без миграција биће -27,3%, а са миграцијама нешто мања, али и даље

⁵ Републички завод за статистику Србије: Пројекције становништва Републике Србије 2011–2041. Београд, 2014, стр. 8.

висока – 24,8%. Затим следи општина Лапово са стопом пада од -26,1% (без миграција) и -18,7% (са миграцијама). Општина Топола ће такође бележити пад броја становника, који ће бити израженији без миграција и износиће -25,1%, аса миграцијама доста мањи -10,6%. Општина Рача ће такође бележити велики пад броја становника од -23,7% (без миграција) и -14,2% (са миграцијама). Нешто блажи пад броја становника имаће општине Баточина (без миграција -18,5%; са миграцијама -12,0%), Аранђеловац (без миграција -14,1%; са миграцијама -4,0%) и Крагујевац (без миграција -12,0%; са миграцијама 0,8%).

Процес депопулације био би континуиран током читавог пројекционог периода и према свим варијантама пројекција у Републици Србији. Посматрано по регионима, у наредних тридесет година, процес депопулације би био избегнут једино у Београдском региону, под претпоставком остварења свих варијанти, осим варијанте нултог миграционог салда. Највеће смањење становништва (око 30%) било би забележено у Региону Јужне и Источне Србије уколико би биле реализоване претпоставке на којима је заснована константна варијанта пројекција.⁶

Може се закључити да ће на територији Републике Србије и Шумадијског округа у наредном 30-годишњем периоду доћи до изразите депопулације, према свим варијантама пројекције (Табела 2. приказана је средња варијанта). Број становника није одржив, процес депопулације биће нарочито изражен без миграција, што наводи на закључак да се број становника у општинама повећава кроз механичко кретање или миграције, а не кроз природно кретање или наталитет. Промене у обиму и структури становништва, водиле би значајном смањењу расположивих ресурса радне снаге.⁷

Наталитет у Шумадијском округу

Србија се суочава са низом озбиљних демографских проблема. Најважнији су рађање деце далеко испод потреба замене генерација, интензивно одлагање рађања првог детета, депопулација, прекомерно популационо старење и негативан миграциони салдо.⁸ Наталитет, морталитет и природни прираштај су основне детерминанте природног кретања становништва. Приказивање наталитета у демографској статистици јесте број живорођених на сто или хиљаду становника у одређеном временском периоду. Годишња стопа наталитета је основни показатељ демографске динамике становништва на одређеној територији.

Рађање деце као позитивна природна компонента непосредно утиче на ревитализацију обима становништва и његове старосне структуре. Оно врши ове две важне демографске функције само ако његов ниво задовољава најмање потребе про-

⁶ Републички завод за статистику Србије: Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041. Београд, 2014, стр. 12.

⁷ Kupiszewski M., Kupiszewska D., Nikitović V.: Projekat: Jačanje kapaciteta i institucija Republike Srbije za upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika, (CBMM) Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju, Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Srbiji, Beograd, 2012, str. 60.

⁸ Рашевић М.: Миграције и развој у Србији, Швајцарска агенција за развој и сарадњу, Међународна организација за миграције, Програм за развој Уједињених нација, Београд, 2016, стр. 12.

стог обнављања становништва. Отуда, било који ниво рађања који онемогућава да оно врши ове две функције је недовољно рађање, које раније или касније води у депопулацију и прекомерно старење.⁹

Природно кретање становништва на простору Шумадијског округа у периоду 1961-2010. године добијено је на основу података РЗС. Приказани су подаци о виталним догађајима и дати су за сваку општину посебно. У току посматраног периода највећа стопа наталитета у Шумадијском округу била је 1975. године и износила је 15,8‰, док је најмања стопа наталитета била 2010. године и износила је 8,6‰.

Табела 3 – Стопа наталитета у Шумадијском округу 1961-2014. година

	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2010.	2014.
Стопа наталитета(‰)	14,0	13,7	13,1	11,7	10,3	8,6	9,0

(Извор: Републички завод за статистику Србије: Природно кретање становништва 1961-2010, Београд, 2012. стр. 149-156.)

Ако се посматра појединачно по општинама највеће и најмање стопе наталитета у општинама на простору Шумадијског округа биле су:

– *Аранђеловац*: највећа стопа наталитета 1961. године 16‰; најмања стопа наталитета 2010. године 9,2‰; стопа живорођених бележи и даље пад, па је 2014. године износила 9‰.

– *Баточина*: највећа стопа наталитета 1972. године 14,9‰; најмања стопа наталитета 2008. и 2009. године 7‰;

– *Кнић*: највећа стопа наталитета 1961. године 13,1‰; најмања стопа наталитета 2010. године 4,7‰;

– *Крагујевац*: највећа стопа наталитета 1975. године 18,4‰; најмања стопа наталитета 1998. године 9,2‰;

– *Лалово*: највећа стопа наталитета 1968. година 13,8‰; најмања стопа наталитета 2009. године 5,3 ‰;

– *Рача*: највећа стопа наталитета 1976. година 12,4‰; најмања стопа наталитета 2010. године 5,6‰;

– *Топола*: највећа стопа наталитета 1961. године 13,0‰; најмања стопа наталитета 2010. године 5,2‰;

Стопа наталитета на простору Шумадијског округа показује силазни тренд, односно показује да се смањује број рођене деце. Стопа наталитета у општинама Шумадијског округа била је највећа 60-их и 70-их година. Појава економске кризе и пад стандарда у нашој земљи од 2008. године, довео је до смањење стопе наталитета, која је у посматраном периоду (1961-2014. год.) најмања у 2009. и 2010. години.

⁹ Влада Републике Србије, Стратегија подстицања рађања, Београд, 2008, стр. 1.

Фертилитет у Шумадијском округу

Фертилитет је демографски процес који може довести до значајних промена у величини и структури становништва, посебно дугорочно.¹⁰ За демографски раст становништва на простору Шумадијског округа веома је значајан број жена које припадају фертилном контингенту. То су жене старости 15-49 година које чине репродуктивну популацију.

Посматрање укупног броја жена у фертилном периоду у општинама које припадају Шумадијском округу извршено је поређењем два пописа становништва из 1971. године и 2011. године.

Попис из 1971. године регистровао је 134.558 жена, док попис из 2011. године бележи пораст броја жена на 149.527. Да би се „ефекти пораста фертилитета осетили што се тиче радне снаге потребно је да прође две до три деценије.”¹¹ У укупном броју становника у Шумадијском округу у оба пописа жене учествују са 50,9%. Ако се посматрају подаци о броју жена по општинама које припадају Округу запажа се само у општинама Аранђеловац (10,2%) и Крагујевац (38,9%) пораст броја жена, док остале општине бележе пад. Највећи је пад у општинама Кнић (-39,5%), Рача (-32,2%), Топола (-28,4%). Следе општине Лапово (-14,1%) и Баточина (-7,6%).

Табела 4 – Приказ броја жена, фертилног контингента и броја живорођених у Шумадијском округу у 1971. и 2011. години

Година	1971.			Број живорођених	2011.			
	Укупно	Жене	Фертилни Контингент (15-49 год.)		Укупно	Жене	Фертилни Контингент (15-49 год.)	Број живорођених
Шумадијски округ	264.344	134.558	73.543	3.610	293.308	149.527	64.853	2.597
Аранђеловац	42.122	21.389	11.797	610	46.225	23.578	10.186	407
Баточина	12.459	6.352	3.257	115	11.760	5.869	2.455	83
Кнић	23.192	11.761	5.777	222	14.237	7.062	2.585	69
Крагујевац	130.551	66.293	38.233	2.108	179.417	92.083	41.291	1.777
Лапово	9.156	4.665	2.527	89	7.837	4.005	1.674	50
Рача	16.542	8.494	4.167	165	11.503	5.754	2.226	69
Топола	30.322	15.604	7.785	301	22.329	11.176	4.436	142

(Извор: Републички завод за статистику Србије: за 1971. годину: Становништво према полу и старости – Социјалистичка Република Србија – ужа територија. Попис 1971. године. Београд, 1973; за 2011. годину, Књига 6: Фертилитет женског становништва, Београд, 2013.)

¹⁰ Čipin I., Međimurec P., Vlah Jerić S.: Fertility and the changing female educational attainment in Croatia, Stanovništvo, 54 (2), Institut društvenih nauka, Beograd, 2016, p. 1 (1-26).

¹¹ Никитовић В.: Смањење и старење радне снаге у Србији: Има ли решења? Демографски преглед, бр. 58. Београд. 2015, стр. 4.

Фертилни контингент у односу на укупан број жена у Округу заступљен је са 54,6% (1971. год.), док попис из 2011. године бележи пад фертилног контингента на 43,3 % жена у односу на укупан број жена. Све општине у Шумадијском округу бележе пад фертилног контингента, сем општине Крагујевац (8%). Највећи је пад у општинама Кнић (-55,2%), Рача (-46,5%), Топола (-43,0%), Лапово (-33,7%), Баточина (-24,6%), док је најмањи у општини Аранђеловац (-15,8%).

Број живорођених у Шумадијском округу у 2011. години бележи пад у односу на 1971. годину за 39%. Највећи пад броја рођених је у општинама Кнић (-68,9%), Рача (-58,2%), Топола (-52,8%), Лапово (-43,8%), Аранђеловац (-33,3%), Баточина (-27,8%), док је најмањи у општини Крагујевац (-15,7%).

Поређењем пописних година евидентна је чињеница да је број жена које се налазе у репродуктивном периоду све мањи. Тако је у 2011. години регистровано у Шумадијском округу 8.690 жена мање у односу на 1971. годину. То је последица негативног природног прираштаја и иселјавања из мање развијених општина старосне категорије којима припада женски фертилни контингент. Проблем пада фертилног контингента и недовољног рађања одражава се на природан прираштај, који је годинама негативан.

Морталитет у Шумадијском округу

Морталитет представља број умрлих у једној години и то је негативна компонента природног кретања становништва. Стопа морталитета представља број умрлих на хиљаду становника и изражава се у промилима (‰). Морталитет може бити резултат биолошког процеса старења, али и економско-друштвених фактора као што су глад, сиромаштво, ратови, болести и друго.

На простору Шумадијског округа за период посматрања 1961-2010. године најмања смртност била је 1963. године и износила је 8,5‰, а највећа смртност била је 2005. године и износила је 14,6‰. Забрињавајуће је да се смртност становништва Шумадијског округа повећава из декаде у декаду. Висока стопа морталитета последица је биолошких фактора тј. неповољне старосне структуре становништва.

Табела 5 – Стопа морталитета у Шумадијском округу за период 1961-2014. година

	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2010.	2014.
Стопа морталитета(‰)	8,6	9,5	10,4	11,3	13,6	13,8	14,0

(Извор: Републички завод за статистику Србије: Природно кретање становништва 1961-2010, Београд, 2012. стр. 149-156.)

Ако се посматра појединачно по општинама на простору Шумадијског округа за пажа се следећа стање:

– *Аранђеловац*: Најнижа стопа морталитета била је у периоду 1961-71. године, тачније најнижа стопа морталитета забележена је 1971. године и износила је 7,6‰.

На основу података највећа стопа морталитета забележена је у последњој декади пописа 2002-2011. године. У 2003. години достигла је максималну вредност од 14,8‰, а у 2014. години стопа морталитета је износила 14,0‰.

– *Баточина*: Најнижа стопа морталитета забележена је у периоду 1961-71. године, тачније најнижа стопа морталитета забележена је 1963. године и износила је 9,6‰. Стопа морталитета бележи раст из декаде у декаду, а највиша је у последњој декади пописа 2002–2011. године. Највећи број умрлих био је 2002. године, са стопом морталитета од 18,6‰.

– *Кнић*: Најнижа стопа морталитета забележена је у периоду 1961-71. године, тачније 1965. година са најнижом стопом морталитета и износила је 8,5‰. У општини Кнић од 80-их година бележи се пораст броја умрлих. Највећи број умрлих био је 1992. године, где је стопа морталитета износила 20,1‰, затим 1999. године стопа морталитета је износила 20,2‰ и 2008. године бележи се стопа морталитета од 20,6‰. Пораст броја умрлих се наставља, па је 2014. године стопа морталитета износила 21,0‰.

– *Крагујевац*: У општини Крагујевац од 90-их година бележи се пораст броја умрлих. Најнижа стопа морталитета била је у периоду 1961-71. године. Најмањи број умрлих забележен је 1965. године, а стопа морталитета је износила 7,3‰. Највише умрлих било је 2005. године, тада је стопа морталитета износила 13,2‰.

– *Лапово*: У општини Лапово најнижа стопа морталитета била је 1975. године, износила је 9,0‰. Од 90-их година бележи се нагли пораст броја умрлих, а највећа стопа морталитета износила је 17,8‰ (1998. год.) и 17,7% (2003. и 2005. год.).

– *Рача*: У општини Рача присутна је висока стопа смртности са мањим осцилацијама. Запажа се да је најмања смртност била 1966. године, износила је 9,8‰, а највећа смртност 18,9‰ (1983. год.). Од 2002. године број умрлих нагло расте, па стога и стопа смртности која износи 20,3‰ (2004. год.), 21,6‰ (2006. год.).

– *Топола*: Најмања смртност била је у првој декади 1961-71. године, тачније 1963. године и износила је 9,6‰. Пораст броја умрлих из године у годину расте, па је до 2002. године највећа стопа смртности била 1999. године са 18,1‰. Од 2002. године бележи се све већи број умрлих, а највећа стопа морталитета износила је 18,5 (2002. год.), 18,7‰ (2005. год.) и 18,3‰ (2007. год.).

На основу наведених података може се извести закључак да је висина морталитета била најмања 60-их и 70-их година XX века. Тренд лаганог пораста се наставља 90-их година, а максималне вредности морталитета јављају се после 2002. године.

Природни прираштај у Шумадијском округу

Природни прираштај је разлика између броја рођених и броја умрлих у једној години. Већи број рођених у односу на број умрлих представља позитиван природни прираштај, док већи број умрлих у односу на број живорођених представља негативан природни прираштај. Када је природни прираштај позитиван број становника се повећава, а када је негативан број становника се смањује.

На простору Шумадијског округа током 70-их година прошлог века бележе се највеће вредности природног прираштаја. Највећа вредност прираштаја у претходно поменутом периоду износила је 6,1‰ (1974. год.) и 6,0‰ (1979. год.). Следи даљи пад природног прираштаја, али остаје позитиван све до 1991. године. Подаци показују да се становништво на простору Шумадијског округа до 1991. године више рађало него што је умирало. Од 90-их година, па до 2014. године природни прираштај има негативну вредност, стопа наталитета је наставила да се смањује, а стопа морталитета да расте. Посматрањем општина које припадају Шумадијском округу запажају се различите промене у вредности природног прираштаја.

Општина *Аранђеловац* бележи позитивне вредности природног прираштаја од 1961- 1991. године. Вредност прираштаја креће се у распону од 0,3‰ (1989., 1990. и 1991. год.) до 8,3‰ (1961. год.). Од 1992. године број умрлих постаје све већи у односу на број рођених, а нарочито од 2006. године, где се вредности стопе природног прираштаја крећу од -4,1‰ до -5,7‰. Последњи подаци из 2014. године показују да је број умрлих у односу на број рођених још већи и стопа прираштаја износи -6,0‰.

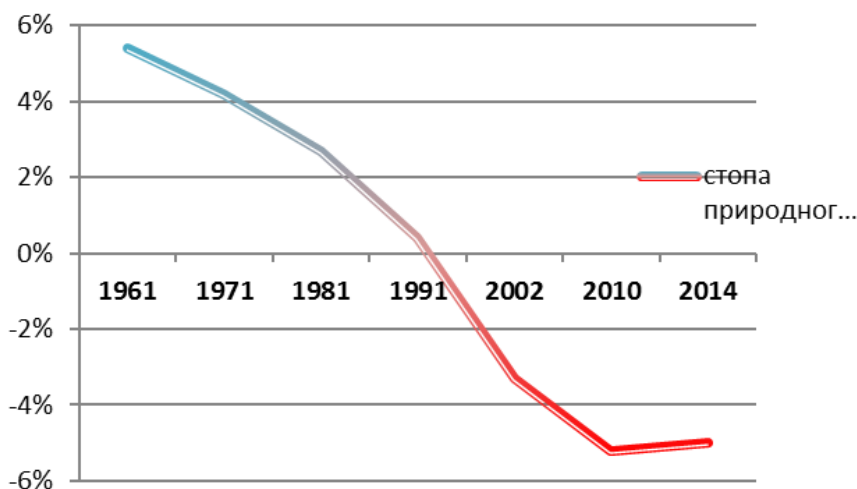
У општини *Баточина* од 1963. године број умрлих већи је од броја рођених. У периоду 1961-1986. године стопа прираштаја има и позитивне и негативне вредности. Од 1986-2014. године број умрлих све је већи у односу на број рођених, а негативна стопа прираштаја имала је највећу вредност у 2008. години од -10,7‰.

У општини *Книћу* периоду 1961-1965. године број рођених био је већи од броја умрлих. Од 1965. године негативна стопа прираштаја све више расте, нарочито од 1997. године. Највећа стопа негативног природног прираштаја била је 2008. године и износила је -15,2‰, а 2014. године је још већа и износи -16,0‰.

У општини *Крагујевац* у периоду 1961-1995. године број рођених био је већи од броја умрлих. Највећа вредност стопе природног прираштаја била је 1975. године и износила је 9,9‰. Од 1996. године број умрлих је већи од броја рођених, а стопа природног прираштаја је негативна и износи -3,0‰ (2005, 2008, 2009. и 2010. год.).

У општини *Лапово* у периоду 1961-1980. године већи је број рођених од броја умрлих. Изузетак су 1967. и 1970. година (-0,2‰), као и 1969. година (-1,1‰). Од 1981. године број умрлих у односу на број рођених је у предности, а негативна стопа природног прираштаја је све већа. Највећи број умрлих у односу на број рођених био је 2005. године (-10,2‰) и 2009. године (-11,4‰). Стопа негативног природног прираштаја је и даље у порасту, па је њена вредност у 2014. години износила -14,0‰.

Општина *Рача* бележи константно негативан природни прираштај. У периоду 1961-2010. године позитивна вредност природног прираштаја била је 1962. (1,2‰) и 1976. (1,5‰). Двоцифрена вредност негативног природног прираштаја јавља се од 2002. године. Према подацима, највећа стопа негативног природног прираштаја била је 2006. године и износила је -14,7‰.

Графикон 1 – Стопа природног прираштаја у Шумадијском округу од 1948-2014. године

(Извор: Пројекција аутора)

У општини *Топола* константно се појављује негативна стопа природног прираштаја. Једино је природни прираштај био позитиван 1961. (3,0‰), 1963. (1,8‰), 1965. (0,4‰), 1969. (1,5‰) и 1970. (0,2‰) године; док је негативан природни прираштај био највише изражен 2005. (-11,1‰), 2007. (-12,1), 2009. (-10,7‰) и 2010. (-10,5‰) године. Међутим, стопа негативног природног прираштаја је и даље у порасту, па је његова вредност у 2014. години износила -14,0‰.

Природно кретање становништва – наталитет и морталитет и природни прираштај као њихова резултанта, одређују развитак становништва, односно, у крајњој инстанци, његову величину и старосну структуру. Поремећаји у овим процесима (наталитету и морталитету) у смислу прекомерног и недовољног и њихових могућих комбинација у односу на једно или друго кретање, производе далекосежне негативне последице у односу на постојеће и будуће генерације.¹²

Сви подаци указују да демографске промене на простору Републике Србије и Шумадијског округа показују негативан тренд кретања. Долази до демографског нестајања становништва, а „људски ресурси нису неограничени и у сваком размислу о будућности мора се водити рачуна о минимуму становништва које је потребно да одржава постојећу инфраструктуру.“¹³ Може се закључити да су уочени проблеми у природном кретању становништва на простору Шумадијског округа тешко решиви. Демографски процеси указују на поремећај у виталним структурама са далекосежним негативним последицама, јер природно кретање становништва је од великог значаја за демографски и економски развој одређеног простора.

¹² Гавриловић А.: Популациона едукација. Друштво демографа Србије. Београд, 2006, стр. 21.

¹³ Ђурђев Б. С.: Колико деце треба Србији? Становништво 1-4. Београд, 2004, стр. 29.

Закључак

У раду је извршена анализа природног кретања становништва на простору Шумадијског округа. Анализа природног кретања становништва показала је да простор Округа карактеришу демографски проблеми попут ниске стопе наталитета и фертилитета, високе стопе морталитета и негативног природног прираштаја. Процес депопулације је изражен у мање развијеним општинама на простору Округа. Стога, неповољни демографски токови могу бити један од ограничавајућих фактора за даљи развој овог простора.

Укупан број становника у Шумадијском округу је такође у константном паду од 90-их година до последњег пописа 2011. године. Статистички подаци показују да општине у Шумадијском округу имају врло неповољан популациони тренд. Неповољне тенденције у природном кретању становништва, нарочито у динамици наталитета, један су од негативних чинилаца демографског развоја.

Демографске промене на територији наше земље су актуелна тема о којима се често расправља, али се не постижу неки дугорочни ефекти. Међутим, „демографски подаци говоре да је ситуација у Србији више него алармантна. По многим проценама, Србија на годишњем нивоу губи велики број становника. Ако се тако настави и у будућности, вероватно и питање брендирања државе и нације изгубиће смисао“.¹⁴ Негативне вредности основних демографских показатеља неповољно се одражавају и на привредна кретања. Демографске промене и развој привреде су међусобно повезани, јер често демографске промене одређују привредни развој, али и ниво привредног развоја одређује демографске помене. Веома значајну улогу би требало да има и популациона политика као саставни део економске политике. Међутим, она и даље није на нивоу који би омогућио и подстакao знатно веће стварање нових нараштаја, јер је људски потенцијал носилац привредног развоја и представља најважнији ресурс који нека земља може да има.

Литература

- [1] Влада Републике Србије: Стратегија подстицања рађања, Београд, 2008.
- [2] Вулетић С.: Макро економија. Државни универзитет у Новом Пазару, 2011.
- [3] Гавриловић А.: Популациона едукација. Друштво демографа Србије. Београд, 2006.
- [4] Дашић Б.: Стране директне инвестиције и регионални развој Србије, Висока економска струковних студија Пећ у Лепосавићу, Невен, Земун, 2011.
- [5] Дашић, Д.: Брендирање држава и нација, *Култура*, бр. 139, 2013, 396-415.
- [6] Ђурђевић Б. С.: Колико деце треба Србији? Становништво 1-4. Београд, 2004.
- [7] Kupiszewski M., Kupiszewska D., Nikitović V.: Projekat: Jačanje kapaciteta i institucija Republike Srbije za upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika, (CBMM) Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju, Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Srbiji, Beograd, 2012.
- [8] Никитовић В.: Смањење и старење радне снаге у Србији: Има ли решења? *Демографски преглед* бр. 58. Београд, 2015.

¹⁴ Дашић, Д: Брендирање држава и нација, *Култура*, бр. 139, 2013, стр. 413.

[9] Рашевић М.: Миграције и развој у Србији, Швајцарска агенција за развој и сарадњу, Међународна организација за миграције, Програм за развој Уједињених нација, Београд, 2016.

[10] Републички завод за статистику Србије: Витални догађаји у Републици Србији, Саопштење број 184 - год. LXI, Београд, 2012.

[11] Републички завод за статистику Србије: Пројекције становништва Републике Србије 2011–2041. Београд, 2014.

[12] Републички завод за статистику Србије: Књига 6: Фертилитет женског становништва, Београд, 2013.

[13] Републички завод за статистику Србије: Књига 20: Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011., Београд, 2014.

[14] Републички завод за статистику Србије: Природно кретање становништва у Републици Србији 1961–2010. – Подаци по општинама. Београд, 2012.

[15] Републички завод за статистику Србије: Становништво према полу и старости – Социјалистичка Република Србија ужа територија. Попис 1971. године. Београд, 1973.

[16] Уредба о управним окрузима, Службени гласник Р. Србије бр. 15/2006.

[17] Ćipin I., Međimurec P., Vlah Jerić S.: Fertility and the changing female educational attainment in Croatia, *Stanovništvo* (2016), 54 (2), p. 1 (1-26), Institut društvenih nauka, Beograd.